

co do počtu jsou to keramické výrobky: hrnce, zásobnice, poklice, poháry, svícny, mísy a kachle. Mísy a polévaná keramika byly zastoupeny jen několika zlomky. Převážná část keramiky byla vyrobena z červené hlíny, část výrobku má žlutou až žlutobílou barvu a jen menší skupina keramických výrobků byla vypálena do šedé barvy. Nádoby do žluta až žlutobíla vypálené byly zdobeny červeně malovaným dekorem. Pozoruhodné je zjištění, že keramické výrobky během jednoho století se v podstatě neměnily. Jedná se o keramiku z 15. (převážně z druhé poloviny) a z první poloviny 16. století. Keramika ze staršího období byla zastoupena jen ojediněle.

Vedle keramiky jsou hojněji zastoupeny v nálezovém inventáři železné předměty. Ty pocházejí z vybavení domácnosti (nože, nůžky) ze stavebního kování (zámky, klíče), nebo jsou to předměty řemeslné (nebozezy, sekery) a zemědělské výroby (srpy, kosy, kování vozů). Z ořebního náradí bylo nalezeno jediné krojidlo a jedna otka. Autoři se domnívají, že cenné předměty jako např. radlice si obyvatelé vesnice po jejím zániku odnesli.

Zvláštní pozornost byla věnována zbraním. I když jich nebylo nalezeno mnoho, vidí v nich autoři výzkumu doklad společenského postavení obyvatel vesnice. Domy vybavené zbraněmi považují za sídlo nižších šlechtických rodin, jejichž povinností byla vojenská služba. Jak výstavbou tak i bohatostí nálezů se 3 domy (26, 17, 23) výrazně lišily od ostatních. Nálezy přezek vedly I. Holla k úvaze o kroji, resp. o opasech. K výčtu nálezového inventáře třeba ještě doplnit nálezy skla a majoliky.

Zcela stručně je podán seznam zastoupených dřevin, obilovin a ovoce. V samostatné kapitole jsou zpracovány zvířecí kosti od J. Matolcsiho.

Sarvally je první systematicky prozkoumanou středověkou vesnicí na území Maďarska. Význam tohoto výzkumu není třeba zvláště zdůrazňovat. Je to důležitá sonda do života středověkého venkovského sídla ve středoevropském prostoru. Púdorysy jednotlivých usedlostí spolu s nálezovým inventářem zůstanou trvalou hodnotou a základem další vědecké práce. Problematickou se mi zdá charakteristika sociální, neboť jen z nálezů zbraní nelze odvozovat příslušnost k nižší šlechtě.

VLADIMÍR NEKUDA

N. Wand, Ausgrabungen in einer mittelalterlichen Dorfwüstung Holzheim bei Fritzlar. Schwalm-Eder-Kreis, 1983, 31 str.

Z pera jednoho z vedoucích výzkumů pochází informativní publikace o velmi zajímavém archeologickém výzkumu. Lokalita leží na místě vzhledem k průběhu středověkých cest velmi exponovaném. Holzheim se v písemných pramenech poprvé uvádí r. 1040, ale jméno samo ukazuje na vznik v 8. století. Od první poloviny 14. století je znám kostel sv. Tomáše a od konce 14. století stráž (Holzheimer Warte), která v 15. století byla součástí strážního systému města Fritzlaru. Ve 13. století jsou známi pánové z Holzheimu. Zánik sídliště lze položit do dvacátých let 15. století.

Archeologické výzkumy na lokalitě probíhají od r. 1976, kdy začaly jako záchranné práce. Počítalo se zatím doložit, že místo bylo osídleno v časně době železné (900–400 př. n. l.) a od doby římské (2.–4. stol. n. l.) až do počátku 15. století. Význam Holzheimu vzrostl kolem r. 1000 se založením kostela, nížinného hradu a panského dvora. Kolem r. 1100 začíná velká přestavba sídliště přemístěním panského dvora do blízkosti kostela a založením nového opevnění. Největšího rozkvětu dosáhl Holzheim mezi r. 1200 až 1350. Na počátku 15. století zaniklo sídliště velkým požárem. Později zde existoval jen strážní opevněný bod. Při výzkumu byla prozkoumána celá řada zemnic, zásobních jam i nadzemních domů. Celkem dobře je znám mladší dvůr z doby kolem r. 1100, i když je odkryt asi jen z jedné třetiny. Opevněn byl příkopem a dvojitou palisádou, která vymezovala čtvercový areál o rozměrech 40×50 m. V centru stála velká nadzemní budova 15×6 m, další menší nadzemní budovy, jakož i zemnice. Interpretovat se podařilo především pekárnu a tkalcovnu. Předchůdce tohoto dvora byl jen částečně prozkoumán na jiném místě. Jeho púdorys byl obdélníkový o rozměrech 60×40 m. Kostel sv. Tomáše z doby kolem r. 1000 byl dřevokamennou stavbou o rozměrech 12×6 m. U kostela byl zjištěn hřbitov. Kostelní okrsek byl krátkodobě, patrně v souvislosti s lokální válkou, opevněn příkopem a zdí.

V areálu vesnice se nacházejí dva nížinné hrady z nichž bylo možno kontrolovat důležité dálkové cesty. Ze starší lokality vzniklé kolem r. 1000 se dochovaly zbytky věžové kamenné stavby obklopené čtvercovým příkopem. Asi o sto let později bylo toto panské sídlo nahrazeno větším opevněným sídlem z něhož byly prozkoumány pozůstatky kruhové věže chráněné hradbou a příkopem.

Nálezy byly zveřejněny jen v úzkém výběru, který dokumentuje středověkou kulturu. Pozoruhodná je bronzová jehlice, zlomek flétny z kosti, kování knihy z doby kolem r. 1100 a oslí podkovy.

Výzkum v Holzheimu je z hlediska vývoje opevněných sídel šlechty nesmírně důležitý. Zvláště pozoruhodné jsou opevněné dvory na čtvercovém areálu jejichž výzkum je zatím v Evropě málo

častý. Za povšimnutí stojí i pohotový způsob prezentace nejnovějších výsledků výzkumu pro širší veřejnost mnoha fotografiemi, celkovým plánem a třemi kresbnými rekonstrukcemi vypravenou publikací.

JOSEF UNGER

W. Timpel, *Gommerstedt ein mittelalterlicher Herrnsitz in Thüringen*. Weimar 1982, 143 str., 55 obr., 39 tab.

Po několika předběžných zprávách zveřejněných v časopise *Ausgrabungen und Funde* se odborná veřejnost dočkala celkové publikace a vyhodnocení několikaletého archeologického výzkumu, který provedlo Muzeum pro pravěk a časnou dobu dějinnou z Výmaru na zaniklém středověkém sídlišti Gommerstedt.

Široce pojatá práce začíná topografickou situací naleziště a historickými zprávami o lokalitě. Neomezuje se jen na vlastní lokalitu, ale zpracovává širší okolí, a to z hlediska průběhu starých cest i existence různých opevnění. Nejstarší písemné zprávy o Gommerstedtu sahají až do 8. století, kdy byl již v rukou šlechty. V 9. století se uvádí v seznamu zboží hersfeldského kláštera. Potom zprávy písemných pramenů se odmlčují až do r. 1268, kdy známe rytíře Günthera z Gummerstedte a pokračují až do počátku 15. století.

V archeologické části je podrobně popsána objevená situace, a to jak na sídlišti, tak i na opevněném sídle. Archeologický výzkum doložil vznik sídliště v 8. století. Prozkoumané domy časně-středověkého sídliště patří několika typům. Jednak jsou to dlouhé domy bez podpěr uvnitř a jednak dlouhé domy s vnitřními podpěrami o obytné ploše 52 a 56 m². Malé domy o obytné ploše 12,5 m² až 27,5 m² sloužily buď jako obydlí, nebo jako hospodářské budovy. Kromě toho byly objeveny pozůstatky dvou špýcharů, studna a několik odpadních jam. Objekty bylo možno rozdělit do dvou sídlištních fází (Gommerstedt I a II). Další sídlištní nálezy dokládají osídlení v 11. a 12. století (Gommerstedt III). Patří k nim pozůstatky dvou domů a studna. Na toto osídlení navazuje i pozdně-středověké sídliště (Gommerstedt IV) datované do 13.–14. století doložené třemi až čtyřmi dvory. Je zde zachycen přechod k víceprostorovým domům, podstatně odlišných od jednoprostorových domů z fáze Gommerstedt III. V této fázi existovala v Gommerstedtu i velká průjezdná stodola. Dále zde bylo zkoumáno opevnění sídliště, které je výrazem určité hospodářské jednoty s feudálním sídlem.

Velká pozornost byla věnována výzkumu opevněného feudálního sídla-motte, která má v terénu průměr kolem 20 m a jejíž výška nepřesahuje o mnoho 0,5 m. Nejstarší budova na motte byla dřevěná, zůstaly po ní kúlové jamky vymezující prostor 6,2 × 3,6 m. Jednalo se patrně o věž. Později byla dřevěná budova nahrazena kamennou věží o výšce asi 6–8 m s přístavbami. V opevněném areálu byly odkryty pozůstatky dalších budov. Po okraji motte vedla kamenná obvodní zeď.

Archeologický výzkum se zaměřil i na prozkoumání pozůstatků kostela, nebo spíše kaple, která byla rozeznána ve dvou stavebních fázích. Starší stavba byla dřevěná o rozměrech 6 × 4,6 m. Mladší budova kostela byla kamenná s lodí 5 × 8 m a půlkruhovou apsidou 1,9 × 3,0 m. Na severní straně byla připojena boční loď. Uvnitř kostela bylo prozkoumáno několik hrobů obsahujících 34 individuí. Tuto skutečnost vysvětluje autor tak, že buď se jedná o pohřby feudálních vlastníků s rodinami, nebo že zde bylo pohřbíváno jen na počátku existence kostela a později byli obyvatelé Gommerstedtu pohřbíváni v příslušném farním kostele v Bösleбену.

Z nálezů je velká pozornost věnována keramice, která je rozříděna do pěti skupin a podle okrajové profilace do 31 typů. Keramika je datována do doby od sklonku 7. až do 11. století (skupina 1) a do 13. až 14. století (skupina 2–5). Pozoruhodné jsou zlomky kameniny, které se výrazně soustřeďují v okolí feudálního sídla. Kovové nálezy rozdělil W. Timpel do pěti skupin: 1. domácí nářadí, 2. řemeslnické a zemědělské nářadí, 3. zbraně a jezdecká výstroj, 4. součást oděvu a šperk, 5. hřebíky. Značku na noži a srpů považuje W. Timpel, asi správně na rozdíl od některých badatelů, za označení výrobku specializované dílny. Z drobných nálezů zasluhují pozornosti plastiky koníčků, šestnáct hracích kamenů ve tvaru kotoučku vybroušeného z cihlového úlomku, hrací kostky, kuličky, závaží a další. Nalezeny byly i zlomky brousků a část žernovu.

Především na základě archeologického výzkumu bylo možno zpracovat historii Gommerstedtu. Z první fáze datované do 8.–poč. 9. století byly prozkoumány zbytky malého sídliště bez polhřebiště. Ve druhé fázi (9.–první pol. 11. stol.) pokračovalo venkovské osídlení a na jejím konci vznikla i motte a dřevěný kostel. Jsou zde tedy patrné projevy sociální diferenciac. Třetí fáze z druhé poloviny 11. až konce 12. století je charakterizována budovami na kamenných základech. Na jejím sklonku, nebo na počátku další fáze vznikla na motte věžovitá budova na masívních kamenných základech a opevněný areál byl vymezen kamennou zdí. Ve čtvrté fázi (13.–konec 14. stol.) existovaly čtyři dvory, feudální sídlo, kostel a stodola. V této souvislosti je pozoruhodné datování motte, která patří k nejstarším opevněním tohoto typu. U Gommerstedtu se podařilo doložit pozoruhodný

vývoj osídlení, kde vedle raně feudálního komplexu, který W. Timpel považuje za malý neopevněný panský dvůr, vzniklo opevněné feudální sídlo, které se dále rozvíjelo. V sídelní situaci se zřetelně projevuje úzká závislost poddanských dvorů na feudálním sídle, což je asi odrazem i úzké závislosti obyvatel na feudálovi. Nálezy z poslední fáze umožnily velmi zdařilou rekonstrukci. Ve způsobu vybudování obydlí i v nálezech se zřetelně projevila vyšší životní úroveň feudála a jeho rodiny (dvoje kachlová kamna, vytápění věže podlahou, zastřešení taškami, kamenina, stříbrné a stříbrem tausované přezky). Na druhé straně značné množství nářadí svědčí o zemědělském charakteru sídla. Vysoký je i podíl koní v nálezech zvířecích kostí, které dokládají porážku starších jedinců. Překvapivě vysoký je i podíl kostí divoče žijících zvířat (5,6 %) odrážející nepominutelnou úlohu lovu při zajišťování potravy.

Publikace výzkumu zaniklého středověkého sídliště Gommerstedt představuje hodnotný přínos archeologii středověku v evropském měřítku, a to především systémem výzkumu, při němž byla prozkoumána kompletní ekonomická jednotka. Velmi přínosný je i způsob zpracování výsledků terénního výzkumu, který vyústil ve zhotovení velmi instruktivního modelu.

JOSEF UNGER

Miklós Zsuzsa, **A Gödöllői domvidék várai.** Múzeumi füzetek 21, Petöfi Múzeum Aszód 1982, 105 str., 55 obr. tab., něm. resumé.

Práce je monografickým zpracováním výsledků výzkumu pravěkých a středověkých hradisek od Rádu až po Tápiószentmárton v oblasti Gödöllő, která tvoří část komitátu Pest východně a jihovýchodně od toku Dunaje mezi ohbím u Vácova a Budapešti. Autorka tak navazuje na předchozí monografii týkající se oblasti pohorí Börzsöny, kterou vydala spolu s G. Novákem a G. Sándorfim. Při zpracování fortifikací v regionu se opírala hlavně o výsledky terénního výzkumu a průzkumu, jež doplnila o starší poznatky a historické prameny, včetně kartografických dokladů z 18.–19. století. Použila též výsledků leteckého snímkování.

V úvodní kapitole se Z. Miklósová zaměřuje na přírodní podmínky, přehled pravěkého a středověkého osídlení a stručný přehled dějin badání. Velmi záslužná je ta část úvodní kapitoly, v níž autorka poukazuje na terminologické nesrovnalosti při popisu jednotlivých lokalit a různých detailů opevnění a snaží se stanovit přesný význam jednotlivých termínů v maďarštině. Těžiště práce spočívá v soupisové části. Je zde podán zvlášť popis 21 pravěkých lokalit a 11 fortifikací z období 11.–13. století, tedy v maďarské periodizaci z období arpádovského. Vhodnější by však bylo hovořit o středověkém období, neboť v monografii jsou zařazeny i objekty osídlené ve 14.–15. století.

Převážná většina celkem 16 pravěkých hradisek náležela podle autorky hatvanské kultuře ze starší doby bronzové (konec B A₁ až počátek B A₂), další lokality jsou rámcově datovány do mladší až pozdní doby bronzové a halštatu. Z hatvanských hradisek jmenujme alespoň například Aszód – Manyiki dűlő, Pécel – Várhegy, Tápiószentmárton – Hatvani hegy atd. Na dvou lokalitách (Kóka-Várhegy, Tápióbicske-Várhegy) se našly kromě pravěkých památek i artefakty z arpádovské doby, podobně jako na některých fortifikacích z 11.–13. století (Galgahévíz – Szentandráspart, Váchartyán – Várhegy, Valkó – Csákópart) bylo zachyceno osídlení hatvanské a kultury s kanelovanou keramikou. Celkem 11 lokalit zařazuje autorka do arpádovského období, některé však byly osídleny a používány až do tureckých válek.

Fortifikace Domony – temető (Flóramajor) byla osídlena ve 12.–13. století, další lokalita stála v katastru obce Felsőgöd, poloze Várdomb, dnes hustě zastavěná. Nedaleko obce Galgagyörk v poloze Templomdomb se nachází hradisko osídlené podle nálezů z povrchového sběru v 10.–12. a 14.–15. století. Podařilo se zde objevit i stopy po kostele, který stával asi 150 m od hradiska ještě v době tureckého obléhání. Výstavba hradiska Galgahévíz – Szentandráspart navázala pravděpodobně na starší opevnění hatvanské kultury a je podle keramiky možno ho datovat do 11.–13. století. Nedaleko byl koncem 12. nebo počátkem 13. století založen klášter a na jeho místě se v roce 1978 podařilo objevit základy kostela se hřbitovem. Kostel byl patrně vybudován až po opuštění hradiska. V případě fortifikací Galgamácsa – Ecskend – Templomhegy a Kerepes – Kálvária se jednalo o drobná středověká opevnění nižší šlechty z vrcholného středověku. Do konce 12. až konce 13. století datuje autorka dvojdielnou dispozici fortifikace Lányvár u obce Mende, kde byly při archeologickém výzkumu objeveny v centrální části základy kamenné věžovité stavby téměř čtvercového půdorysu o rozměrech 9 × 9,8 m a základy další stavby s kúlovou konstrukcí, jež byla patrně hospodářského charakteru. Z lokality pochází nález bronzových vážek. Podobně lze za sídlo šlechty, datované keramikou do 13. století, považovat opevnění Szada-Várdomb. V místě hradiska Nagykörs-Csipvár byl později postaven kostel, okolo něhož se nacházel hřbitov. Do 2. poloviny 12. až 2. poloviny 14. století je datováno osídlení polohy Várhegy v katastru obce Váchartyán, kde se při archeologickém výzkumu podařilo zachytit stopy dvou kúlových staveb o rozměrech 4 × 4 a 9 × 9 m.